

RAZVOJ UNIPOLARIZMA I
MULTIPOLARIZMA U NOVOM DOBU

Biljana Stojković*
Ministarstvo odbrane Republike Srbije

Rad se težišno bavi analizom geopolitičkih promena početkom 21. veka i njihovog uticaja na strategijski kontekst savremenih asimetričnih pretnji. U vezi s navedenim, u radu se apostrofira razlika između unipolarizma i multipolarizma, kao koncepata koji se uzimaju u razmatranje prilikom procene savremenog bezbednosnog okruženja i navode konkretni asimetrični oblici ugrožavanja bezbednosti, poput: religijskog i nacionalnog ekstremizma, terorizma, organizovanog kriminala, migracija i sl. Imajući u vidu da se navedeni izazovi, rizici i pretnje bezbednosti ispoljavaju na globalnom, regionalnom i nacionalnom nivou, u radu se sagledavaju strategijski odgovori i konkretne mere koje se preduzimaju od strane Ujedinjenih nacija, Evropske unije, nacionalnih snaga bezbednosti i civilnog društva, te izvodi zaključak da se implementacijom koncepta integralne bezbednosti na nacionalnom planu, kao i saradnje u bezbednosti na međunarodnom planu – postiže sveobuhvatan pristup tom savremenom problemu sa najboljim ishodima.

Ključne reči: *geopolitika, strategija, unipolarizam, multipolarizam, bezbednost, pretnja*

Uvod

Podela moći na početku 21. veka između najznačajnijih aktera na međunarodnoj političkoj sceni i promena međunarodne političke paradigme, zahtevaju temeljnu analizu navedenih problema. Preciznije rečeno, može se tvrditi da drugu polovinu 20. veka obeležava bipolarna podela sveta (1945–1989); kraj 20. veka i prvu dekadu u 21. veka karakteriše unipolarnost (1990–2007); a u savremenosti, zastupljeni su različiti pristupi dominantnom konceptu multipolarnosti (2008–2050). Pri tom, uočava se da predmet analize uticaja unipolarizma ili multipolarizma na tzv. strategije novog doba je, u osnovi, multidisciplinarni problem, koji može biti predmet proučavanja različitih naučnih disciplina u okviru: filozofskih, političkih, ekonomskih, pravnih, bezbednosnih nauka i nauka odbrane. Osim toga, navedeni problem se sagledava i kao specifičan fenomen političke prakse koji može biti predmet i raznovrsnih društvenih i IMT istraživanja i dvopredmetnih studija.

* Dr Biljana Stojković, biljana.stojkovic@mod.gov.rs

Stoga, sagledavanje koncepata i fenomena unipolarizma i multipolarizma i njihovog uticaja na stratejski kontekst savremenih asimetričnih pretnji uzima u razmatranje različite činioce koji su relevantni prilikom procene savremenog bezbednosnog okruženja, pri čemu se proceni moći ključnih činioaca u međunarodnim odnosima pridaje poseban značaj. Osim toga, poznato je da se u bezbednosnoj proceni analiziraju konkretni asimetrični oblici ugrožavanja bezbednosti, poput: religijskog i nacionalnog ekstremizma, migracija, terorizma, organizovanog kriminala i sl. na osnovu čega se formulišu stratejski odgovori na konkretne pretnje, s tim što se u zavisnosti od konteksta ispoljavanja izazova, rizika i pretnji identifikuju različiti relevantni subjekti u bezbednosti na nacionalnom, regionalnom i na međunarodnom planu.

Određenje ključnih pojmova

U okviru logičko-semantičkog određenja ključnih pojmova, u ovom radu će sažeto biti određeni ključni pojmovi: geopolitika, strategija, unipolarizam, multipolarizam, bezbednost i pretnja, ali i sa njima povezani, srodni pojmovi.

Termin *geopolitika* je grčkog porekla i potiče od dve reči: „*gea*“, u značenju „*zemlja*“, i reči „*politiki*“, u značenju „*politike*“. Momčilo Sakan smatra da ova kovanica pojmova, u osnovi, označava geografiju politike ili politiku prostora.¹ U literaturi se, najčešće, navodi shvatanje da je geopolitika nauka o uticaju geografskog položaja i fizičke prirode jedne zemlje na njen društveni i politički život.² Karl Haushofer ističe da je geopolitika svojevrsna sinteza geografije, istorije, političkih nauka, ekonomije i sociologije, posebno pogodna za praktično delovanje, izbegavanje poraza u ratu za teritorije i za resurse, kao i za političko arbitriranje.³ Aleksandar Dugin, pak, smatra da je geopolitika analitičko razlaganje i objašnjenje brojnih civilizacijskih procesa koji ostaju neobjašnjeni u čisto političkim, ekonomskim ili naturalističkim terminima.⁴ U vezi sa navedenim zapažanjima Haushofera i Dugina, treba navesti da evidentno postoji međusobno prožimanje i uslovljenost razvoja pojedinih oblasti u društvu, od kojih su ekonomska i politička oblast najpovezanije. Postoje brojni radovi koji govore o kauzalitetu ekonomije i politike i budući da je taj problem u nauci temeljno istražen i opisan, on ne zahteva dopunska objašnjenja.⁵ Stoga, možemo zaključiti da bilo da se pod geopolitikom smatra teorija, multidisciplinarna nauka ili samo naučna disciplina, ona u svom izvornom obliku postoji od kada postoje narodi i države, a u savremenosti dobija sve veći značaj jer efikasno ujedinjuje politikološka saznanja o fenomenu moći i geografska saznanja o prostoru.

Termin *strategija*, etimološki, potiče iz antičkog perioda i nastao je od dve grčke reči „*strategos autokrator*“, što bi u slobodnijem prevodu moglo da znači „*veština vojskovođe*“.⁶ Strategija je složen i višeznačan pojam, pod kojim se najčešće podrazumevaju veo-

¹ Sakan, M., *Geopolitika u savremenom svetu* (naučna monografija) – Banja Luka: NUBL – Nezavisni univerzitet Banja Luka, 2012. str. 23.

² Mićunović, Lj., *Savremeni leksikon stranih reči* – Novi Sad: KZNS, 1988, str. 121.

³ Haushofer, K., *De la geopolitique* – Paris: Fayard, 1986, pp 20-24.

⁴ Dugin, A., *Geopolitika postmoderne* – Beograd: Prevodilačka radionica Rosić & Nikola Pašić, 2009, str. 5.

⁵ Beyme von K., *Suvremene političke teorije* – Zagreb: „Stvarnost“, 1977, str. 286.

⁶ *Vojna enciklopedija*, tom IX – Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije, 1975, str. 190.

ma raznovrsni sadržaji i značenja: (1) sistem naučnih znanja; (2) sistem mišljenja; (3) veština (rukovođenja vojskom, ratovanja itd.); (4) ideja; (5) plan; (6) akcija; (7) skup varijanta; (8) upotreba celokupne državne moći; (9) materijal; (10) htenje; (11) usmeravanje snaga; (12) teorija; (13) teorija i praksa; (14) metod; (15) doktrina; (16) deo politike; (17) grana ratne veštine; (18) multidisciplinarna naučna disciplina.⁷ Međutim, savremeni pojam strategija ne samo da obuhvata većinu navedenih pojedinačnih određenja, već ih integriše u pojam višeg nivoa opštosti. Konkretno, „strategija se u ovom radu tretira kao teorijski pojam, fenomen političke prakse, ali i naučna disciplina u razvoju. Stoga, strategija kao predmet mišljenja u ovom radu može se naći u ulozici: reči, (za)misli, ideje, plana, dokumenta, procesa i sistema naučnih znanja, a na koji se od pomenutih značenja konkretno misli, biće posebno naglašeno.“⁸ Takođe, treba ukazati na to da po klasičnoj i neoklasičnoj teoriji, elementi razvojne strategije svake zemlje predodređeni su: geografskim položajem, strukturom i razmeštajem prirodnog bogatstva, stepenom urbanizacije i demografskim činionicima,⁹ što su činioци koje, jednim delom, uzima u razmatranje i geopolitika.

Pojam *unipolarizam* označava teorijski koncept i/ili političke strategije,¹⁰ koje se odnose na dominaciju jedne sile u svetu. Iako se, s pravom, može smatrati da tom konceptu prethodi ideologija tzv. Novog poretka, ovaj koncept se, vremenski, uglavnom vezuje za pad Berlinskog zida, 1989. godine i završetak tzv. „Hladnog rata“, tj. perioda bipolarne podele sveta. Velika finansijska kriza koja je nedugo zatim usledila (1997-98), kao i pokušaj njenog prevladavanja, širenjem dominacije NATO-a na Balkanu, Iraku i Avganistanu – predstavljali su „početak kraja“ unipolarizma, koji je ubrzan nakon svetske finansijske krize 2008. godine. „Unipolarizam“ se izvorno odnosi na ekonomsku moć, a potom i na ostale manifestacije „moći“: političku, bezbednosnu, statusnu, tj. socijalnu moć itd.

Definicija *unipolarprnosti* kao procesa koji proističe iz koncepta unipolarizma, označava predominaciju jedne ekonomske, političke i vojne sile na međunarodnoj sceni. U *doktrinarnom pogledu*, od kako je Maršal Mak Luan¹¹ lansirao pojam „globalnog sela“, unipolarizam se vezuje, pre svega, za kulturološki fenomen mondijalizacije i ekonomsko-politički fenomen globalizacije, a u političkoj praksi za globalnu dominaciju jedne svetske sile – Sjedinjenih Američkih Država (SAD).

Pojam *multipolarizam* označava teorijski koncept i/ili političke strategije koje smatraju legitimnim postojanje više polova moći u svetu.

Sledstveno tome, *multipolarnost* se javlja kao odgovor na svetsku finansijsku krizu, 2008. godine, od strane vodećih zemalja Evropske unije (EU), poput Nemačke i Francuske, ali i od strane koalicije zemalja zvane BRIK (Brazil, Rusija, Indija i Kina), koje sma-

⁷ Momčilo, S., *Definisanje strategije* – Beograd: časopis „Vojno delo“ br. 2-3/2002, str. 23-26.

⁸ Stojković, Biljana., *Bezbednosni aspekt nacionalne strategije razvoja*. – Beograd: (doktorska disertacija) Vojna akademija Univerziteta odbrane, 2013, str. 14.

⁹ Stojković, Biljana. *Određenje pojma razvojna strategija u savremenoj teoriji politike* (magistarski rad) – Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2008, str. 12-13.

¹⁰ Meier, Ernst-Christoph., Nelte, Klaus-Michael., Schäfer, Heinz-Uwe. *Wörterbuch zur Sicherheitspolitik – Deutschland in einem veränderten internationalen Umfeld*. – Hamburg: Germany, Verlag E.S. Mittler & Sohn, 2006. s. 413.

¹¹ Marshall McLuhan. Citirano prema sledećem izvoru: Petrović- Piroćanac, Z., *Mali pojmovnik geopolitike*, jedinica „mondijalizacija (globalizacija)“ – Beograd: Centar za geopolitičke studije „Jugoistok“ i Institut za političke studije, 2004. str. 266.

traju legitimnim proces uspostavljanja ravnoteže moći više ključnih aktera u svetu. Takva uverenja deli i grupa zemalja poznata pod nazivom „G-20“, ili BRIMC (Brazil, Rusija, Indija, Meksiko i Kina i još 11 zemalja).

Imajući u vidu da se ontološko značenje moći odnosi na društvenu moć koja se u različitim pojavnim oblicima izražava kao: ekonomska moć, ideološka moć, religiozna moć i dr. Zoran Petrović Piroćanac je u *Malom pojmovniku geopolitike* naglasio da multipolarizam predmetno može da se odnosi i na raznovrsne nosioce moći, tj. na ključne aktere na međunarodnoj političkoj sceni, kao što su: *države ili zajednice država; međunarodne organizacije* (UN, MMF, IBR); *transnacionalne kompanije* (IBN, Dženeral-elektrik, Krajsler, Šel, Lukoil, Tojota, Soni); *regionalne organizacije i zajednice* (EU, OEBS, OAJ, OAZ); *politički i bezbednosni savezi ili paktovi* (NATO); *javne, tajne ili polutajne internacionalne organizacije* (Bilderberg grupa, Trilateralna komisija, G-8, rotari-klubovi, slobodni zidari, iluminati, sekte, anarhističke, nacionalističke i terorističke organizacije), *internacionalna udruženja partija ili nevladinih organizacija; države*, odnosno njihovi reprezentivi; i *moćni i uticajni pojedinci*.¹²

Bezbednost je složen i višeznačan pojam. U rečniku „Matice srpske“ navodi se da „termin ‘bezbednost’ izvodi se iz reči ‘bezbedno’, što, u suštini, predstavlja ‘čvrsto, odlučno, bez kolebanja, stalno, bez prekida, odsustvo opasnosti, bezbednost, odlučnost, čvrstina, gotovost, jasnost, određenost, doslednost’.“¹³ U savremenoj teoriji ovaj pojam se definiše sa više različitih aspekata (filozofskog, sociološkog, politikološkog, vojnog, ekološkog i sl.), ali u etimološkom značenju pojma „bezbednost“, pod njim se najčešće podrazumeva „odsustvo opasnosti“. U srpskom jeziku termin „bezbednost“ je nastao od dve staroslovenske reči „bez“ i „beda“ u značenju „bez nevolje“, „u odsustvu nevolje, nesreće, zala svake vrste“. ¹⁴ U zavisnosti od predmeta proučavanja i obuhvata, bezbednost se može klasifikovati, tako da možemo razlikovati: globalnu bezbednost, regionalnu bezbednost, državnu bezbednost, nacionalnu bezbednost, ljudsku bezbednost (u čijem je središtu pojedinac, građanin i njegova ljudska prava), zatim kolektivnu bezbednost (sistem bezbednosti zemalja članica OUN) i kooperativnu bezbednost (sistem bezbednosti zemalja članica evro-atlantskih integracija).¹⁵

Pretnja, u najširem smislu reči, predstavlja svesnu nameru prouzrokovanja štete nekoj osobi, svojini ili pravu, da bi prinudila objekat pretnje da ispuni nametnuto ponašanje. Pretnja je i namera da se nanese šteta ili sprovede kazna, kao i naznaka nekog neželenog i neprijatnog događaja, sama mogućnost nanošenja zla. Stoga je pretnja vrsta pritiska sa pozicije sile, kojom se suprotna strana želi zastrašiti i iscrpljivati, kako bi se prisilila na određene ustupke. Pretnja se može definisati i kao „sposobnost uvećanja namera“.¹⁶

¹² Isto kao prethodno.

¹³ *Rečnik srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog jezika* – Novi Sad – Zagreb: izd. „Matice srpske“ i „Matice hrvatske“, 1967, str. 185.

¹⁴ Biljana, S., *Promene u teorijskom pristupu bezbednosti* – Beograd: naučni članak objavljen u „Vojnom delu“, broj 1, 2006, str. 65-84.

¹⁵ Isto kao prethodno.

¹⁶ Stojković, B., *Metodologija procenivanja izazova, rizika i pretnji za potrebe strategijskog menadžmenta u oblasti bezbednosti* – London: originalni naučni rad, časopis Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije „Bezbednost“, Godina LV, broj 3, UDK 355.432:005.21, YU ISSN 0409/2953, Beograd, 2013, str. 36-52.

U našoj političkoj praksi i naučnim izvorima često se može naći sintagma pojmova „*izazovi, rizici i pretnje bezbednosti*“. Korelacija ovih pojmova takva, da ukazuje na to da početna neutralnost kod izazova može da, tokom vremena, zadobija negativnu i pozitivnu usmerenost, a prevladavanje negativne usmerenosti podrazumeva prerastanje izazova u rizik,¹⁷ a rizika u pretnju, uz postepeno povećanje verovatnoće štetnog uticaja po određeni objekat, interese ili ljude.

Globalizacija, unipolarizam i redukcija moći u politici

Lord Ešton u „Stavovima o slobodi i moći“ ne tvrdi uzalud: „Svaka moć kviri, a apsolutna moć kviri apsolutno.“¹⁸ Ideja da okončanjem tzv. „Hladnog rata“, nestaje bipolarna podela sveta jer postoji samo jedan pol moći, a to su Sjedinjene Američke Države (SAD), lansirala je upravo ta supersila krajem osamdesetih godina prošlog veka.

Za razliku od industrijske revolucije, koja je prethodila snažnom razvoju teorijske misli i egzaktnih nauka, proces globalizacije je fokusiran na pragmatične interese nosilaca globalizacije i na razvoj, pre svega, kibernetike i biotehnologije, a u znatno manjoj meri posvećuje se pažnja društvenim naukama, sa izuzetkom bezbednosnih studija. Sami tvorci globalizacije predviđaju da će „njen razvoj biti trnovit, obeležen hroničnom finansijskom nestabilnošću i povećavanjem ekonomske podeljenosti... Regije, zemlje i grupe koje se osećaju zapostavljenim suoćiću se sa sve dubljom ekonomskom stagnacijom, političkom nestabilnošću i kulturnim otuđenjem. Oni će pojačati politički, etnički, ideološki i verski ekstremizam, uporedo sa nasiljem koje ga često prati. Oni će prisiliti Sjedinjene Države i druge razvijene zemlje da se i dalje usredsređuju na izazove 'starog sveta' i istovremeno koncentrišu na implikacije tehnologija 'novog sveta'“.¹⁹

Zanimljivo je da nekoliko „globalista“ počelo sve kritičnije da piše o tom problemu. Tako, Ulrich Bek (Ulrich Beck) zadržava pojam *globalizam* kao oznaku za nedemokratske posledice svetskog kapitalističkog tržišta, kojem suprotstavlja pojam *globalitet* kao neutralni pojam, smatrajući da je reč o terminu koji ukazuje na međusobnu povezanost zemalja. I Dejvid Held (David Held), iako pripada zagovornicima globalizma, kosmopolitizma i unipolarizma, kao i većina dobrih poznavalaca međunarodnih odnosa koji se bave demokratijom, ukazuje da globalizacija, osim pozitivnih posledica u oblasti prava, odbrane, zaštite sredine, komunikacije itd. ima i negativne strane. On govori o „disjunkciji“ između građana i međunarodnih ekonomskih sila. Drugo, globalizacija podstiče ograničavanje stvarnog suvereniteta država kroz članstvo država u nadnacionalnim organizacijama, kakve su Međunarodni monetarni fond i Evropska unija, ili u vojnom savezu, poput NATO-a. Held kao treću posledicu globalizacije navodi ograničavanje državnog suvereniteta u pogledu ljudskih i građanskih prava, jer međunarodno pravo omogućava pojedincima da se direktno obrate Evropskom sudu za ljudska prava, i slično.

¹⁷ *Oxford Dictionary* – London: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1990.

¹⁸ Lord Acton, J., *Essays of Freedom and Power* – London: Glencoe/III, 1949, p. 364.

¹⁹ Global Trends 2015: A Dialogue About the Future With Nongovernment Experts, National Intelligence Council, CIA, December 2000, http://www.cia.gov/nc/pubs/2015_files/2015.htm

Pored navedenih mišljenja pojedinih teoretičara, u Savremenoj političkoj teoriji postoje i barem tri ozbiljna prigovora unipolarizmu i to zbog: 1) pokušaja instalacije totalitarne tiranije nedemokratski izabrane manjine; 2) nekontrolisane (zlo)upotrebe savremenih naučnih dostignuća, koja je neetična i isključivo motivisana profitom, i to, pre svega, u oblasti kibernetike, genetskog inženjeringa i vojne industrije; 3) narušavanja ekološke ravnoteže i nepreduzimanje odgovornosti za klimatske promene kojim se dovodi u pitanje opstanak ljudi i dr. vrsta na planeti.

Prvi ozbiljan prigovor političkih teoretičara u vezi s unipolarizmom jeste pokušaj instalacije totalitarne tiranije nedemokratski izabrane manjine. Podsetimo se da je veliki zagovornik globalizma Aldos Haksli (Aldos Huxley)²⁰ prvi lansirao ideju o svetskoj vladi u jedinstvenoj, svetskoj državi, čiji bi moto bio: *Zajednica – Istovetnost – Stabilnost*. Nenaučnoj javnosti Haksli je, ipak, više poznat kao veliki zagovornik legalizacije upotrebe droga i po eksperimentima sa jednom od prvih sintetičkih droga – LSD-om, u okviru šireg programa koji se odnosio na kontrolu ljudske populacije, a činjenica je da je tretman sveta kao „globalnog sela“ imao kao jednu od posledica proliferaciju bezbednosnih izazova, u prvom redu ilegalne trgovine drogom i „globalnog“ širenja kriminala uopšte.

Druga negativna strana globalizma jeste nekontrolisana (zlo)upotreba savremenih naučnih dostignuća, pre svega u oblasti kibernetike, genetskog inženjeringa i vojne industrije. Bertran Rasel (Bertrand Russel), suprotstavljajući se takvoj tendenciji i plašeći se posledica moguće zloupotrebe genetskog inženjeringa (koji je početkom 21. veka legalizovan u Velikoj Britaniji), dalekovidno je procenio, još tridesetih godina 20. veka, da „ako bi se na osnovu bioloških istraživanja zaključilo da je neka vrsta ljudi neposlušnija prema vladi, nego neki drugi tipovi, vlada bi mogla odlučiti da onemogući delatnost, ili čak i biološku reprodukciju onih nepoćudnih“.²¹ Na globalnom nivou, sledstveno toj tendenciji, to bi značilo mogućnost da nedemokratski izabrana svetska vlada može da donese odluku o eliminisanju (uništenju) pojedinih etničkih grupa, naroda ili nacija. Ovakav izazov ispujava sve uslove da se nazove „asimetričnim“.

Treće, u potrazi za što većim profitom, velike multinacionalne kompanije i velike sile kontrolišu izbijanje kriza i ratova radi eksploatacije nafte na Bliskom istoku ili iskrčivanja šuma u Latinskoj Americi i izvode meteorološke eksperimente na Severnom polu čije su posledice nesagledive. Klimatske promene, izlivanje nafte u more, havarije nuklearnih elektrana u Ukrajini, Velikoj Britaniji i SAD, narušavanje ozonskog omotača, uništavanje pojedinih biljnih i životinjskih vrsta, razaranje spomenika kulture i civilizacijskih vrednosti u Iraku, Libanu i na Kosmetu itd. uz velika materijalna razaranja i ljudske žrtve, samo su deo posledica rata manjeg (ali tehnički superiornijeg) dela čovečanstva sa prirodom i kulturnim tekovinama drugih nacija. Nekontrolisani tehnološki razvoj, ratovi i jagma za profitom prateće su posledice globalizacije kao idejnog koncepta i ambijent za pojavu asimetričnih pretnji. Kritičkom posmatraču tog projekta globalizacija najmanje liči na teoriju, a više na ideologizovanu strategiju transnacionalnih kompanija, finansijskih organizacija i najmoćnije sile sveta, čime dobija dimenzije opasnog međunarodnopolitičkog eksperimenta s nesagledivim posledicama po budućnost čovečanstva. To je, verovatno, razlog što projekat globalizacije često nazivaju „satanističkim“ i to ne samo u radikalnim hrišćanskim i muslimanskim krugovima, nego i pripadnici stranke zelenih, studentskih organizacija u Zapadnoj Evropi i sledbenici alternativnih grupa i pokreta (NVO),

²⁰ Aldos Huxley: *Brave New World* – London: Chatto and Windous, 1932.

²¹ Russel, B., *The conquest of Happiness* – London: 1930.

kao i jedna grupa latinoameričkih zemalja. Svi oni zajedno čine snažnu, iako heterogenu, međunarodnu opoziciju globalizmu i unipolarizmu. Stoga, moglo bi se zaključiti da se borba za redukciju moći u politici vodi kroz: a) društvene odbrane i nenasilne akcije, kao npr: demokratska sredstva, parlamentarna ograničenja, pokreti rasne emancipacije (Afrika, SAD) i pokreti za nezavisnost u bivšim kolonijama (Indija, Alžir itd.), antinuklearni, antiratni pokreti, pokreti za rodnu i polnu ravnopravnost itd; b) preko revolucionarnog dokidanja moći (Francuska buržuaška revolucija, Oktobarska revolucija, Kineska revolucija itd); c) posredstvom političke i opšte edukacije stanovništva i uključenosti u proces upravljanja (Prosvetiteljstvo, Reformacija, demokratski izbori, referendum, javnost u radu i odgovornost organa vlasti).²²

Globalni debalans i razvoj multipolarizma u savremenosti

Autor „Teorije međunarodne politike“ Kenet Volc (Kenneth Waltz), u Predgovoru srpskog izdanja te knjige napisao je 2007. godine: „Međunarodni sistem u kome druga država ili skup država ne mogu da drže u ravnoteži moć najmoćnije države sličan je političkom sistemu bez kočnica i ravnoteža“. Vremensko određenje problema o kojem piše Volc odnosi na prvu deceniju 21. veka pa do danas, tj. obuhvata period savremenosti. U vezi sa navedenim, moglo bi se postaviti pitanje koje su ključne karakteristike savremenosti, na koje bismo mogli dobiti oprečne odgovore teoretičara, u zavisnosti od njihove političke orijentacije. Ima, međutim, teoretičara koji tvrde da je *globalan debalans* ključni pojam u savremenim međunarodnim (ekonomskim) odnosima. Pod njim se podrazumeva fenomen s početka 21. veka koji ukazuje na povećavanje uvoza na Zapadu, dok se novac prelijeva u azijske i ostale ekonomije u razvoju. Novac se, potom, koristi da se otplaćuje njihov dug prema Zapadu. S druge strane, i spoljna prezaduženost SAD gura ekonomiju ove države u „dužničko ropstvo“ prema Kini. A Kina proizvodi više nego što ima potrebe da potroši, pa viškove plasira u inostranstvo, dok SAD (kao i Republika Srbija), troši više nego što proizvede, a to se postiže konstantnim zaduženjem kod poverilaca.

Početak marta 2010. godine su po pisanju Nikolasa Gvozdeva (*World Politics Review*, 05.03.2010) studenti viših godina Pomorskog ratnog koledža u SAD trebali su da izrade procene na temu: „Kako će se svet formirati 2030. godini“, sa simptomatičnim potpitanjem u 2010. godini: „Kakav multipolarni svet želimo?“ Dakle, iako je Obamina administracija u SAD, krajem 2009. godine, iznedrila „koncept sila kao pristup u upravljanju multipolarnošću“, iskustva iz 2017. godine nam govore da je multipolarizam potisnuo u zasenak unipolarizam. Osim toga, od kako je Džon Nejzbit (John Naisbitt) u svom delu *Globalni paradoks* iz 1995. godine napisao: „Danas Internet čini osnovu globalnog paradoksa“, ne prestaju rasprave o efektima trke za prestiž i moć u svetu u 21. veku.²³

Teza o potrebi izgradnje multipolarnog sveta sve više se nameće kao antiteza globalizmu i, pre njega – bipolarizmu, te spominje u međunarodnim odnosima kao treća politička mogućnost ili treći idejni koncept, koji se, istini za volju, još uvek nije uobličio u novu razvojnu strategiju sveta. Vodeći predstavnici tog idejnog i političkog pravca u međunarodnim odnosima su: Kina, Rusija i Indija, a njima se sve više priključuju zemlje Latinske

²² Beyme von Klaus, *Suvremene političke teorije* – Zagreb: „Stvarnost“, 1977, str. 302.

²³ Naisbitt, J., *Global Paradox*, – New York: 1995.

Amerike, poput: Brazila, Argentine, Venecuele, kao izraziti antiglobalisti, zatim neke članice Pokreta nesvrstanih, a u poslednje vreme i pojedine zemlje članice EU. Stoga, o multipolarizmu u međunarodnim odnosima možemo govoriti kroz analizu i tri ključna pravca: a) multipolarizma Ujedinjenih nacija (UN); b) multipolarizma EU; c) multipolarizma grupe zemalja BRIK: Brazila, Rusije, Indije i Kine, tzv. „Treći put“.

Suštinski multipolarizam UN je rezultat idealnog univerzalizma koji nije dostignut u praksi. Iako ne postoji strategija UN koja bi se odnosila na multipolarizam, postoje *Izveštaj o svetskim trendovima UNDP i Milenijumski ciljevi razvoja* (8 ciljeva i 17 izvodljivih zadataka UN od 2000–2015), daju osnov za tvrdnju o multipolarizmu UN. Recimo, osam ključnih ciljeva razvoja sveta dotiču se pitanja: *dostupnog prihoda i hrane, obrazovanja, ravnopravnosti polova, smrtnosti dece, zdravlja majki, HIV-a/SIDE i drugih velikih bolesti, održivosti životne sredine i globalnih partnerstava*. Ta svetska organizacija, kroz rad pet stalnih tela i nekoliko stotina agencija koordinira napore nacionalnih vlada u vezi pojedinih problema, kao što su: kultura, izbeglice, ljudska prava, finansije, ekonomski i socijalni razvoj, ishrana, atomska energija ili bezbednost. Suštinski, moć UN je podeljena između: Generalnog sekretara (predsednik), Saveta bezbednosti (vlada) i Generalne skupštine OUN (parlament), koja zaseda jednom godišnje.

U okviru Evropske unije (EU) zagovornici multipolarizma su: Francuska, Nemačka, Italija, Grčka – kao neke od najstarijih članica te integracije država. Oni, kao reformatori, smatraju da univerzalni sistem UN, uz male reforme, treba sačuvati kao najbolju instituciju za razvoj međunarodnih odnosa, s tim što Svet bezbednosti treba proširiti novim članicama: Nemačkom, Japanom, Argentinom, Indijom. Zagovornici drugog pravca u EU su tradicionalisti i zalažu se za evroatlantizam i globalizam na čelu sa SAD, za neke nadnacionalne institucije kao što je NATO i transnacionalne kompanije, koji perspektivu UN vide samo kroz jačanje centralističke vlasti i kroz preobražaj Saveta bezbednosti u svetsku vladu sa širokim ingerencijama. Glavni zagovornik ovog pravca je Velika Britanija i neke novoprimljene članice EU: Poljska, Češka, Rumunija, Bugarska, Letonija.

Multipolarizam BRIK-a i BRIMK-a javlja se kao odgovor na izazove bipolarne podele sveta i unipolarizma i stoga je nazvan i „Treći put“. Autor kovanice „BRIK“ (Brazil, Rusija, Indija, Kina) je bankar sa Vol Strita, Goldman Saks, koji je 2003. godine objavio studiju predviđajući da će četiri najveće ekonomske sile - sa tačke gledišta jednog investitora - izbaciti iz svetske trke SAD i EU do 2050. godine. Goldman Saks tvrdi da će do 2050. najjača svetska ekonomija biti kineska, a među najvećih 6 će ostati SAD, EU i Japan. On je svoju ekonomsku studiju bazirao na analizi sledećih faktora koji ovim zemljama idu u prilog: obilje prirodnih izvora; jeftina proizvodnja; uslužne delatnosti; poljoprivreda; izvoz sirovina, energenata i minerala; obim populacije. Kovanica „Treći put“, kao oznaka za pokret zemalja čiji je slogan: „*Jedinstvo kroz razlike*“, prvi put se pojavila kod američkih i zapadnoevropskih teoretičara u prognostičkim i strategijskim dokumentima s početka trećeg milenijuma. U početku se odnosila na predviđanja grupe autora u vezi s usponom „žute rase“ sa azijskog kontinenta, predvođene Kinom, i njihovom privrednom integracijom, budući da već postoje kulturne i religijske sličnosti. „U tom razvojnom projektu najznačajnija je nova politička platforma međunarodne integracije, koja je praćena i adekvatnim razvojem naučne i teorijske misli. ‘Jedinstvo kroz razlike’ kao slogan u znatnoj meri se razlikuje od one stare devize ‘*E pluribus unum*’ koju su odabrali Amerikanci u 18. veku“ započinjući svoj uspon kao svetska super-sila.“²⁴

²⁴ Videti opširnije u: Robert A. Goldvin, Art Kaufman and William A. Schambra (eds.): *Forging Unity Out of Diversity*, The Approaches of Eight nations Washington, American Enterprise Institute, 1989.

Bez obzira na to što Kina formalno ne demonstrira liderske aspiracije u regionu, američki teoretičari u njoj vide potencijalnog istinskog lidera „žute rase“ u pohodu na preuzimanje primata u svetu. Kina, pak, formalno ne daje povoda za takve zaključke. Prividni nedostatak teorijskog koncepta vrtoglavog uspona Kine više je deo političke taktike i tradicionalne zatvorenosti te stare civilizacije za zapadni svet, nego nepostojanja naučnih okvira za dugoročno planiranje. Uostalom, Kina je upravo i poznata u svetu kao zemlja koja ima tradiciju da planira svoj razvoj nekoliko stotina godina unapred, što je apsolutni rekord u dugoročnom planiranju.

Objektivno se postavlja pitanje hoće li Kina, potpomognuta Rusijom, Indijom i grupom latinoameričkih zemalja, želeti da od prognoziranog lidera „Trećeg puta“ to zaista i postane. Jer, tome ne ide u prilog činjenica da je Rusija tradicionalno naviknuta na lidersku ulogu u svetu koju je privremeno izgubila u vreme krize nakon raspada SSSR-a, ali koju je povratila zahvaljujući Putinovoj stabilizacionoj, pre svega, ekonomskoj politici, pa je veliko pitanje hoće li sve politički jača Rusija prepustiti lidersku poziciju u „Trećem putu“ Kini ili će naći liderski konsenzus sa tom zemljom, Indijom ili nekom od zemalja iz Latinske Amerike, kao što je svojevremeno tu podelu liderstva ostvarila „velika trojka“ (Jugoslavija, Indija i Egipat) u Pokretu nesvrstanih zemalja.

U okviru navedenog problema, treba istaći specifičan pristup Republike Srbije problemu multipolarizma, s obzirom na to da se objektivno suočava sa nizom veoma značajnih bezbednosnih i političkih izazova, poput: problema suvereniteta i integriteta zemlje, sprečavanja kriminala i korupcije, migracije stanovništva itd. Stoga je Srbija bliža zalaganju za multipolarizam, nego drugim konceptima, sledeći dosledno politiku vojne neutralnosti, izgradnje integralne bezbednosti i pristupanja EU. Osim toga, Srbija uvažava činjenicu da pokazatelji razvoja najrazvijenijih država sveta, poput: SAD, Nemačke, Japana, Rusije i Kine pokazuju da je njihov uspešan nacionalni razvoj baziran upravo na nacionalnim, stratejskim, dugoročnim i planskim razvojnim dokumentima u kojima su tri vrste klasične neizvesnosti (neizvesnost u pogledu izazova, prilika i posledica) uspešno savladane, odnosno nađeni su adekvatni stratejski odgovori na stratejske izazove u savremenosti.²⁵ Ovo saznanje suštinski treba da opredeli Srbiju da svoj budući razvoj usmeri na osnovu nacionalne strategije (tzv. Velike strategije), koja još uvek ne postoji kao dokument, kao i nove nacionalne strategije razvoja, koje će na sistematski, dugoročan i planski način da odgovori na asimetrične pretnje nacionalnoj bezbednosti.

Zaključak

Nekontrolisani tehnološki razvoj, ratovi i jagma za profitom prateće su posledice globalizacije kao idejnog koncepta i ambijent za pojavu asimetričnih pretnji. Takođe, (zlo)upotreba savremenih naučnih dostignuća, pre svega u oblasti kibernetike, genetskog inženjeringa i vojne industrije, kao i slabljenje demokratskih institucija u svetu rezultiraju uništavanjem kulturnih dobara starih civilizacija, kao i razvojnih kapaciteta malih naroda, u savremenom „sukobu Davida sa Golijatom“, u borbi za moć i dominaciju u svetu u 21. veku.

Nasuprot bipolarizmu i unipolarizmu, 'Jedinstvo kroz razlike' postaje slogan širom sveta zagovornika multipolarizma i to, ne samo u Kini, Rusiji, Indiji, već i u Argentini i u drugim državama sveta. To se danas u znatnoj meri razlikuje od devize koju su odabrali Amerikanci u 18. veku započinjući svoj uspon kao svetska super-sila, čije vreme, po ekonomisti Saksu, ističe 2050. godine, kada će mesto vodećih sila zauzeti više zemalja iz različitih regiona sveta.

²⁵ Bergner, T. Jeffrey. *Novi svetski poredak, nove supersile: Nemačka, Japan, SAD*, – Beograd: „Beletra“, 1994.

Literatura

- [1] *Agenda item 55: Follow-up to the outcome of the Millennium Summit*, General Assembly United Nations A/59/565, 04-60231 (E) 301104. New York, 2. December 2004.
- [2] *A secure Europe in a better World – European Security Strategy*. – Brussels: Internet: <http://www.iue.eu.int/cms3fo/showpage.asp?id=391&lang=en>; 12. December 2003.
- [3] Aldos Huxley: *Brave New World* – London: Chatto and Windous, 1932.
- [4] Beyme von Klaus, *Suvremene političke teorije* – Zagreb: „Stvarnost“, 1977.
- [5] Bergner, T. Jeffrey. *Novi svetski poredak, nove supersile: Nemačka, Japan, SAD*, – Beograd: „Beletra“, 1994.
- [6] Дугин, А., *Геополитика постмодерне*, Преводилачка радионица Росић & Никола Пашић, Београд, 2009.
- [7] Goldvin, A. R., Kaufman, A., Schambra, A. W., (eds.): *Forging Unity Out of Diversity* – USA: The Approashes of Eight nations Washington, American Enterprise Insitute, 1989.
- [8] *Global Trends 2015: A Dialogue about the Future with Nongovernment Experts* – USA: National Intelligence Council, CIA, Internet: http://www.cia.gov/nic/pubs/2015_files/2015.htm, December 2000.
- [9] Haushofer, K., *De la geopolitique*, Fayard, Paris, 1986, pp 20-24.
- [10] Meier, Ernst-Christoph., Nelte, Klaus-Michael., Schäfer, Heinz-Uwe. *Wörterbuch zur Sicherheitspolitik – Deutschland in einem veränderten internationalen Umfeld*. – Hamburg: Germany, Verlag E.S. Mittler & Sohn, 2006.
- [11] Naisbitt, J., *Global Paradox* – New York: 1995.
- [12] *Oxford Dictionary* – London: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1990.
- [13] Lord Acton, J., *Essays of Freedom and Power* – London: Glencoe/III, 1949.
- [14] Петровић-Пироћанац, Зоран. *Мали појмовник геополитике* – Београд: Центар за геополитичке студије Југоисток и Институт за политичке студије, 2004.
- [15] Russel, B., *The conquest of Hapiness* – London: 1930
- [16] Сакан, М., *Геополитика у савременом свету* (научна монографија) – Бања Лука: НУБЛ – Независни универзитет Бања Лука, 2012. стр. 23.
- [17] Сакан, М., *Дефинисање стратегије* – Београд: часопис „Војно дело“ бр. 2-3, 2002, стр. 23-26.
- [18] Симеуновић, Д., *Теорија политике (ридер)*, 1. Део, – Београд: Удружење „Наука и друштво“, 2002.
- [19] Стојковић, Б., *Безбедносни аспект националне стратегије развоја*. – Београд: (докторска дисертација) – Београд: Војна академија Универзитета одбране, 2013, стр.
- [20] Стојковић, Б., *Одређење појма развојна стратегија у савременој теорији политике* (магистарски рад) – Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду, 2008.
- [21] Стојковић, Б., *Методологија процењивања изазова, ризика и претњи за потребе стратегијског менаџмента у области безбедности* – London: оригинални научни рад, часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност“, Година LV, број 3, UDK 355.432:005.21, YU ISSN 0409/2953, Београд, 2013, стр. 36-52.
- [22] Стојковић, Б., *Модел оптималне стратегије развоја Републике Србије*. – Београд: рад са научног скупа САНУ и Ректората Универзитета у Београду на тему: „Могуће стратегије развоја Србије“, од 20.11.2013.
- [23] *Војна енциклопедија*, том IX – Београд: Редакција Војне енциклопедије, 1975, стр. 190.